

Ion Toderașcu, *Permanențe istorice medievale. Factori ai unității românești*, vol. II, Iași, Editura Universității "Al.I. Cuza", 1994, 182 p.

Dacă în primul volum al acestei opere (Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988) universitarul ieșean ne demonstra că relieful, clima, solul și graiul au conferit **cadrul** de manifestare a unității medievale românești, în volumul următor autorul ne prezintă **modalitatea** practică de realizare a acestei unități, o unitate juridică (vezi cap. I al lucrării) ce a fost hotărâtor influențată de unitatea etnică, întărită de mișcările demografice (vezi cap. II al lucrării, Mișcări demografice în spațiul românesc. Cauze, sensuri, consecințe). Se realizează astfel o unitate de stil clasic în tratarea acestui subiect-cheie pentru înțelegerea istoriei românești, începând cu epoca medievală.

Lucrarea se deschide cu o întinsă prefață (pp. 7-19), tradusă și în limba franceză (p. 20-33), prefață în care, pornindu-se de la paradigma lui Iorga "permanențele istoriei", autorul face o trecere în revistă a considerațiilor lui N. Iorga, D. Onciul, I. Lupaș și Gh. I. Brătianu privind problema complexă a unității medievale românești.

Autorul face o succintă considerație metodologică asupra limitelor temporale ale evului mediu românesc: "În ceea ce ne privește, am optat și rămânem pentru un Ev Mediu lung (sublinierea autorului), înțeles nerigid... De aceea am păstrat acest text în limitele temporale lungi (sec. VIII-XVIII)" (p. 17). Arătându-ne că revizuirea titlului acestui volum trebuie înțeleasă "în expresia, nu și în fondul tematicii" (*Ibidem*), autorul ne prezintă în continuare câteva admirabile judecăți de valoare: "...permanențele, constantele istorice, factorii istorici ai vieții noastre naționale constituie coordonatele istorice fundamentale ale unității noastre medievale. O unitate cu un accentuat specific, generată de structurile inițiale, etnice, lingvistice, confesionale, instituționale, culturale, și întreținută de o viață comună care a fost mai puternică decât barierele oficiale. Factorul moral, conștiința unității de neam și de limbă, a fost elementul coagulant al ansamblului de trăiri, al acelui sumum de manifestări zilnice care au putut să suplinească inexistența unui stat medieval pentru toți românii". (*Ibidem*, p. 17, toate sublinierile aparțin autorului). Aceste judecăți de valoare ne arată esența gândirii profesorului ieșean, cheia de lectură oferită pentru descifrarea lucrării sale, judecăți demonstrate cu prisosință la o simplă consultare a lucrării propriu-zise și a bibliografiei acesteia.

Într-un *Excurs istoriografic* (pp. 34-49) sunt adăncite ideile lui N. Iorga, D. Onciul, V. Pârvan, I. Ursu, I. Nistor, Al. Lapedatu, I.I.C. Brătianu privitoare la factorii ce au cimentat unitatea românească medievală și la miracolul păstrării acestei unități.

Capitolul I al lucrării intitulat *Dreptul românesc medieval. De la cutumă la pravilă. Asemănări și identități juridice* (pp. 50-80), bazat pe o amplă bibliografie,

demonstrează faptul că pe întreg teritoriul locuit de români a existat un **drept cutumiar nescris, având peste tot norme aproape identice** (s.n.), cu origini ce urcă în timp până la o epocă de dinaintea creării statelor feudale românești, **drept nescris** care a căpătat confirmare domnească și a rezistat *con brio* și după apariția dreptului scris, în general de inspirație bizantină.

În continuarea fericitei expresii "de la sat la stat" (vol. I, p. 44, nota 9), autorul ne arată că dreptul nescris a fost o creație originală a poporului nostru, oglindind "un sistem juridic de sat", bazat pe stăpânire, folosință și responsabilitate colectivă în cadrul obștii (p. 51). Demersul autorului este axat preponderent pe examinarea situației din Transilvania, unde dreptul nescris românesc avea o situație specială, deoarece ungurii, secuii și sașii erau stăpânii acestei provincii în Evul Mediu. Cu toate acestea, legislația feudală a îngăduit ca multe diferențe dintre români să fie soluționate prin recurgerea la vechiul drept nescris românesc, într-atât de puternică era prezența acestuia în viața românilor. Ne este prezentat *sine ira et studio* un caz interesant, legat de un diferend de proprietate dintre românii din satul Aciliu (din ducatul Amlaș, pe atunci stăpânit de Țara Românească) și românii și sașii din Apoldul de Sus, cei din urmă cerând și acceptând arbitrajul uni dregători din Țara Românească. Dan al II-lea îl trimite pe marele vornic Albu, ce-și manifestă imparțialitatea dându-le dreptate locuitorilor din Apoldul de Sus (pp. 5-56). Autorul ne arată că scaunele de judecată sătești, instituții specific românești, se păstrează până la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII (p. 61). O situație asemănătoare se constata în Moldova și Țara Românească, dreptul nescris fiind considerat chiar mai puternic decât cel scris. Astfel, boierii moldoveni din divanul lui Mihai II Șuțu îi spun acestuia că **"obiceele pământești sînt mai puternice decăt pravilele...; prîn ele se întăresc sau se oboară pravilele"** (p. 77, nota 9).

Este examinată și situația dreptului scris românesc, făcându-se referiri mai ales la *Pravila de la Govora* (p. 65), cu circulație și în Transilvania, Banat, Zărand, Bihor și Moldova, *Cartea românească de învățătură* (p. 65), cunoscută și în Transilvania și Țara Românească, 103 glave (capitole) ale sale fiind de altfel introduse în *Îndreptarea legii*, ultima culegere de legi fiind "un simbol de unitate sub raportul dreptului scris" (sublinierea autorului, p. 66), în Transilvania această pravilă devenind codul oficial al bisericii ortodoxe și al bisericii unite (p. 67). De asemenea, *Îndreptarea legii* a circulat și în Moldova și Dobrogea, fiind folosită efectiv pentru soluționarea diferendelor juridice (p. 69). Marea autoritate a acestei Pravile este ilustrată și de faptul că austriecii au comandat o traducere a acesteia în limba latină, în vederea aplicării prevederilor ei în Banat și Oltenia, teritorii anexate de Imperiul Habsburgic în 1718. De asemenea, a existat și o traducere germană a acestei Pravile, realizată de Bartolomeo Copitar, e drept că din rațiuni științifice (p. 68). La sfârșitul acestui capitol autorul conchide cu dreptate că "Atenția și interesul cu care românii din teritoriile aflate temporar sub stăpâniri străine au urmărit cartea juridică inițiată și promulgată de curțile de la București și Iași, ori au apelat la asistența judecătorească a instituțiilor de aici, este și o mărturie a conștiinței unității

de neam" (pp. 69-70). Într-o *Addenda Bibliographica* (pp. 81-84) sunt înregistrate lucrările, studiile și articolele apărute după redactarea textului.

Capitolul II al lucrării, intitulat *Mișcări demografice în spațiul românesc. Cauze, sensuri, consecințe* (pp. 85-147) ne demonstrează cum mișcarea permanentă de populație care a existat între țările române în evul mediu a întărit un fond etnic unitar preexistent, românii din Transilvania emigrând spre Moldova și Țara Românească datorită faptului că acolo întâlneau doar o asuprire socială, nu și națională. Și acest capitol este axat preponderent pe descrierea situației românilor din Ardeal, autorul demonstrând, utilizând o bogată bibliografie, faptul că autoritățile din Transilvania conștientizau că românii se refugiază de aici în principatele extracarpătice din cauza asupririi. Astfel, raportul militar oficial întocmit de Obst și Rall consemna că "... în timp de 120 de ani multe mii de familii românești din Transilvania..." s-au așezat "atât în Moldova cât și în toată Muntenia, adică în Valahia Mare și Mică..." din motive "care își au rădăcinile lor în legile Aprobatorilor..." (p. 87). Autorul conchide: "Cauzele esențiale ale emigrărilor din Transilvania, în primul rând ale celor românești, au fost: regimul iobăgist, exploatarea economico-socială împinsă dincolo de limitele oricărei omenii, persecuția confesională, asuprirea națională ..." (p. 88). Legislația aspră, inumană, care domnea în Transilvania a fost incriminată de istorici maghiari obiectivi, ca Ignac Acsády, care arăta că în hotărârile dietelor, ca și în colecțiile de legi *Approbatæ și Compillatæ* "domnesc grozăviile sclavajului" (p. 93).

Pendularea permanentă a românilor - mult mai puțini din principatele extracarpătice spre Transilvania decât invers - (p. 87) a creat, deși inconștient, cea mai sigură bază pentru realizarea unității naționale de mai târziu.

Datele istorice cu care este împănât acest capitol demonstrează de la sine existența a ceea ce autorul numește "*unitatea de viață românească în condițiile pluralității statale românești*" (p. 124). Spre sfârșitul acestui capitol autorul delimitează rolul păstoritului transhumant în cadrul mișcărilor interdemografice românești (pp. 123-124), aducând în sprijin și argumente toponimice care atestă existența acestor mișcări (pp. 125-127). Unele aprecieri ale unor neromâni, relative la situația confesională și etnică din Transilvania medievală (pp. 127-130) marchează în mod fericit sfârșitul acestui capitol. Adăugăm noi faptul că autorul reușește să realizeze în mod unic demonstrarea unui fenomen paradoxal: în Evul Mediu, românii au reușit să-și păstreze identitatea etnică, lingvistică și confesională, **centrul** (Transilvania) găsindu-și sprijinul în realizarea acestor deziderate în **periferie** (Moldova și Țara Românească), iar nu invers, credința religioasă jucând în acest fenomen un rol de *factotum*, totul finalizându-se cu o "revanșă a geografiei asupra istoriei" în 1918. Din nou, o *Addenda bibliographica* (pp. 147-151) trece în revistă lucrările, studiile și articolele apărute după redactarea acestui text. Concluziile finale ale acestei opere sunt grupate sugestiv sub titlul *Înainte de a încheia* (pp. 152-160), sintetizând în mod iscusit judecățile de valoare rezultate din această operă.

Lucrarea beneficiază de rezumate în limba engleză (pp. 161-167) și franceză (pp. 168-174), o listă a abrevierilor (pp. 175-177), un util indice de autori (pp. 178-182), câteva ilustrații și hărți sugestive (pp. 184-189), care-i subliniază - dacă mai era nevoie - seriozitatea științifică și impresia de unitate clasică.

Exactitatea informațiilor din care rezultă concluzii iscusite, stilul sobru, precis al lucrării recenzate de către noi - sentimentul patriotului nu a precumpănit deloc asupra rigorii istoricului - fac din aceasta o achiziție valoroasă a istoriografiei române contemporane și poate servi astfel ca o excelentă paradigmă pentru cercetări asemănătoare ulterioare. Cititorul obiectiv și imparțial va conchide astfel că autorul și-a respectat întru totul profesiunea sa de credință ce l-a călăuzit în scrierea acestei opere: "Tendența de a idealiza trecutul, de a-l prezenta în termeni retorici, este regretabilă. O devenire îndelungată și grea trebuie ferită de asemenea exagerări. Unitatea lumii medievale românești ține de **istoria-realitate**; care impune o restituire istoriografică sobră și credibilă. Este ceea ce ne-a preocupat în timpul elaborării finalizate în 1988 și de acum" (p. 160).

Asistăm deci la asumarea - și respectarea - devisei lui L. von Ranke de scriere a istoriei **wie es eigentlich gewesen**, nemairămânându-i timpului decât să valideze intrarea în clasicitatea istoriografiei românești a acestei opere.

Florin Pintescu